УЛАДЗІМІР НЯКЛЯЕЎ

ЛІСТЫ ДА ВОЛІ

ВЕРШЫ І ТУРМА

Вершы не табой, нават не ў табе пішуцца – і ты сам здзіўляешся, калі ў сабе іх знаходзіш.

Асабліва ў турме.

З ёй, турмой, у мяне ўзніклі нечаканыя адносіны. З іх і вынікла кніга "Лісты да Волі", найперш паэма "Турма". Таму варта згадаць, як тыя адносіны склаліся.

Я быў кандыдатам у прэзідэнты Рэспублікі Беларусь – і ў дзень выбараў, 19 снежня 2010 года на мяне напалі людзі ў чорным. Ледзь не забілі. Я апынуўся ў шпіталі, скуль людзі ў чорным мяне выкралі. Уночы. З палаты рэанімацыі. Голага.

З гэтага моманту я помню страх. Пранізлівы. Не меншы за мароз, які лютаваў у тую ноч у Мінску, ад якога сінела ў цемры жалеза. Чаму не далі апрануцца?.. Узяць адзежу?.. І не знайшлося ў страху іншага адказу, апроч аднаго: гэтыя людзі, якія выцягнулі мяне голага на мароз, ведаюць, што адзежа мне болей не спатрэбіцца. Ніякая і ніколі.

Я ведаў, кім яны, гэтыя людзі ў чорным, пасланыя. Ведаў, што яны катуюць і забіваюць. Што гэта з іх фармаваліся "эскадроны смерці", што гэта яны (ці гэткія самыя, як яны) знішчалі апазіцыйных палітыкаў. Таму, кінуты ў прамерзлую машыну, намагаўся ўгадаць, у які бок мяне вязуць. Калі ад шпіталю ў горад – ёсць надзея. Калі ж за горад, у бок лесу...

Да таго, як на мяне напалі, я не дапускаў, што на кандыдата ў прэзідэнты могуць напасці. Цяпер жа я дапускаў усё – і самае найгоршае.

Машына спынілася. На галаву, на вочы нацягнулі каптур, павялі... Бетон, прыступкі... Не снег. Не лес. Праляскалі замкі, прарыпелі дзверы... Адны, другія... Некуды ўпіхваюць, заломваць рукі і чапляюць кайданкі. Зрываюць каптур – я ў глухіх сутарэннях.

Пытаю: "Што гэта?.." – і нехта кажа за спінай: "Амерыканка".

Мяне пакідаюць аднаго. Голага ў страху, які не адпускае. Пазней з яго ўзнікнуць радкі: "І замірае камера ў здранцвенні На ўскрык нямы. Тут некалі стралялі ў сутарэннях Такіх, як мы".

У так званай "амерыканцы", унутранай турме КДБ, у ноч з 29 на 30 кастрычніка 1937 года былі забітыя 22 беларускія паэты. У наступную ноч яшчэ чацвёра. Недзе ў гэтых сутарэннях...

Доўга-доўга, зацякаючы ў руках, цягнецца час. Гадзіна?.. Дзве?.. Нарэшце, уваходзяць. Трое. Нервовыя. Абвяшчаюць, што я дзяржаўны злачынца. Вінаваты ў спробе ўзброенага захопу ўлады. За гэта ці 25 гадоў турмы, ці расстрэл. Патрабуюць, каб я ў нечым прызнаўся, нешта падпісаў. Адмаўляюся прызнаваць, падпісваць. Спрабуюць змусіць, потым адзін кідае: "Увести!"

Куды?..

Вядуць сутарэннямі. Канвойныя не ў чорным – у вайсковай форме. Спыняюць. Ставяць тварам да сцяны. На сцяне шчарбіны, нібы сляды куль. Халадзее патыліца.

Праз хвіліну... дзве?.. дзесяць?.. – удар у спіну: "Пашшо-л!.."

Усё паўтараецца яшчэ ў адных сутарэннях... і яшчэ... я ўжо хачу, каб усё хутчэй скончылася. Назаўсёды. Назусім.

З сутарэнняў – уверх. Першы паверх. Па крутой жалезнай лесвіцы – на другі. Там – правільным кругам – дзверы з нумарамі на іх. 6, 7, 8... Паміж 8 і 9: "Ста-а-яць!" Кідаюць на рукі скручаны матрац, адчыняюць дзевятыя дзверы, упіхваюць у звужаную да дзвярэй, падобную на труну, камеру – і дзверы зачыняюцца.

Як толькі яны зачыніліся, страх адпусціў. Я адчуў сябе абароненым. Нязломнымі замкамі, абітымі жалезам дзвярыма, мураванымі сценамі. І пазней я адчуваў сябе гэтаксама, вяртаючыся ў камеру пасля допытаў, здзекаў, катаванняў. Не ведаю, ці можа зразумець гэта той, хто не мае турэмнага досьведу: турма нібы засланяла, хавала мяне ад турэмшчыкаў. У нашу першую ноч яна адмыла мяне ад крыві, дала апратку, саступіла мне ніжнія нары – на верхнія ўзабрацца я не мог...

Так яна прыручала мяне.

Кожны ў турме лічыць сябе лішнім, выпадковым. Зняволеным ні за што. Праз памылку. Праз несправядлівасць. Адна турма так не лічыць, даводзячы табе, што ты тут

не выпадкова. Што гэта не памылка, а лёс. І аднойчы ты заўважаеш, што нешта турэмнае падобнае на тваё, а нешта тваё падобнае на турэмнае.

Лёс прымаюць такі, які ёсць.

25 снежня, калі Еўропа святкавала Каляды, ва ўнутранай турме беларускага КДБ я быў прызначаны дзяжурным па дзевятай камеры. Пад вечер заскрыгатаў ключ у замку, расчыніліся дзверы: «Мусор!»

Выносіць з камеры смецце – абавязак дзяжурнага. «Быстро, б..! Бегом, б..!» У абдымку са сметніцай выскокваю ў прыбіральню, дзе ў змерзлых выкідах чалавечай жыццядзейнасці бачу абрывак газеты. Скарыстаны ў клазеце шматок.

У турме, дзе цябе спрабуюць растаптаць, абязволіць, вельмі цяжка вытрываць, не маючы ўяўлення пра тое, што адбываецца за турэмнымі сценамі. Ізаляваны ад ўсялякай інфармацыі, ты сквапна ловіш любое слова турэмшчыкаў, адчайна намагаешся прачытаць нешта ў іх абыякавых вачах. А тут раптам – шматок газеты… І ўправа, у заляпаную кардонку выкідваючы смецце, я ўлева выварочваю шыю і разбіраю на газетным абрыўку ў жоўтых расплывах апошнія словы: «Держись, Володя! Твой брат Евгений Евтушенко».

Мне горло перахапіла...

У людзях нельга вынішчыць чалавечае. Яно незнішчальнае. Яго не вытравіць, не спаскудзіць ні брудам, ні лайном. З-пад бруду, з-пад лайна яно прарываецца хараством. І калі ў чым-небудзь ёсць на зямлі паэзія, дык у гэтым.

«Калі ўжо казаць шчыра, – напісаў мне Еўтушэнка незадоўга да майго арышту, – дык у сённяшняй не толькі нашай, а ў сусветнай літаратуры вось гэтых пранізліва цёплых адносін да людзей так не хапае, што мяне амаль слязьмі прабіла, калі ты згадаў і для мяне дарагія імёны...”

Адказаць яму на волі я не паспеў, адказаў у турме.

Мой друг, мой брат, привет тебе, привет!
Ты руку подал мне в нелегкий час, не мешкая.
Поэт в России больше,
чем поэт –
И в Беларуси он ничуть не меньше.

Ну, вот ему и вышел укорот.
В том ничего невиданного нету.
Пророс 37-й гадючий год
Из ненависти подлецов к поэтам.

Неся кресты, терновые венцы,
Поэты, наши кровные отцы,
Шли по этапам, вешаясь, стреляясь,
А вслед им ухмылялись подлецы,
В самих себе, как в коконах, рождаясь.

Они себе цепляли ордена
И на погонах звезды зажигали...

Они украли наши времена!
Они страну у нас с тобой украли!

Украли нашу музыку, стихи,
В лай превратили речи нашей звуки,
По всем святыням расползлись, как мхи, –
Не трогайте моё! Отдайте, суки!

Пусть я кричал про то не по уму,
Пусть не туда я встрял – и мне за это
Башку отбили, бросили в тюрьму,
Но я не предал сам в себе поэта.

Поэзию не предал, видит Бог...
Одно мне душу мучает до жженья:
Какой за нами неоплатный долг!
С ума сойти! Но мы отплатим, Женя!

Не отдадим на поруг и на смех
Святое наше братство цеховое...
Мы, может быть, последние из тех,
Кто еще помнит, что оно такое.

Еще вдохнем мы терпкой густоты
Вина, стихов и, как не раз бывало,
Я выпью за Есенина, а ты,
Со мной обнявшись, выпьешь за Купалу.

И будут в окна бабочки на свет
Лететь всю ночь, и лики с небосвода
Всю ночь смотреть... Привет тебе, привет,
Мой друг, мой брат!.. Привет тебе, свобода!
25.12.2010.

Паэзія патрабуе эмоцый. Моцнай энергетыкі. Скалечаны, фізічна я пачуваўся горш, чым кепска – не было дзе энергею ўзяць, каб аддаць. І я не пісаў нічога, нават не спрабаваў пісаць. Да той каляднай ночы – самай доўгай ночы у халоднай зіме 2010 года:

калі, як перажыўшы катарсіс, я зноў адчуў неверагодную моц жыцця, якая вулканічна можа вырвацца з самай, здавалася б, слабой, але яшчэ не сканалай клетачкі;

калі я ўспамінаў тых, каго любіў, люблю, хто любіў і любіць мяне – і ўдзячна за іх маліўся;

калі ў кругласуткава бляклым мігценні лямпачкі, якая, здавалася, ніколі не гарэла, але й не гасла ніколі, з’явіліся ў паўмзроку камеры Турма разам з Воляй.

ЛІСТЫ ДА ВОЛІ
Вершы
Вользе Някляевай

Як плашчаніца, бел-чырвона-бела
Лунаў над лёсам сімвал Твой святы…
Калі ўдыхнуў Гасподзь душу мне ў цела —
Ёй стала Ты.

Ты, Воля беларуская, Ты, мара
Крывіцкая, Ты, крэўная мая!..
Калі Табе патрэбная ахвяра —
Ёй стану я.

1. 01. 2011

Не ўсё дарэмна, што дарэмна…
Не ўсё брыдота, што ў брыдзе…
Па ветры,
сушы,
па вадзе,
Магчыма, нехта патаемна
Мяне да нечага вядзе.

Магчыма, шлях мой да астрога
Наўмысна скручаны ў клубок
За ніццю ніць,
за крокам крок…

Хто ж мой вядок? Ён служка Бога,
Ці служка д’ябла — мой вядок?

2. 01. 2011

...І той, які махаў рукамі,
Нас падзываючы, і той,
Каго паклікалі мы самі —
Яны былі табе братамі,
А ты не стала ім сястрой,
І калі цемра праглынула
Апошні ўскрык братоў тваіх,
Нікога з іх ты не пачула,
Не ўбачыла нікога з іх,
Схаваўшыся ў маіх абдымках,
Дзе я люляў цябе, бярог,
Ды дзве крывінкі, дзве радзімкі
Не сцалаваў з плячэй, не змог...

3. 01. 2011

Дождж, што ў снежні без патрэбы,
Сувязь між зямлёй і небам
Абарваў.

Сувязістку Бог забраў…

Страта ў страце…

Толькі з вока абраза,
Прад якім стаяла маці,
Ціха ўпала ў ціхай хаце
Вінаватая сляза.

4. 01. 2011

Чыя дарога?.. Нічыя.
А на дарозе хто?.. Нікога.
І так адчуў я ласку Бога,
Нібы ў спякотны поўдзень я
Дайшоў да ручая ляснога.

І ўбачыў на дарозе цень,
Які на ёй стаяў без ценю,
І я падумаў: «Летуценні…» —
І ў цені тым заснуў на дзень,
Клубком скруціўся ў Боскай жмені.

5. 01. 2011

Праз краты, праз калючыя драты
Апоўначы ўсміхнулася мне ты,
І я заснуў —
і праз драты,
праз краты
З тваёй усмешкай
паляцеў
дахаты.

6. 01. 2011

Прыснілася, што я ў турме адзін
На васемнаццаць камер з прыбіральняй.
Рэальным сон быў. І турма — рэальнай.
Пад раніцу. Каля шасці гадзін.

А ў шэсць — пад'ём! І змрочны вартавы
Павёў у прыбіральню. Ледзянела
У ёй лайно. Дрыготка біла цела,
І адляталі сны ад галавы.

7. 01. 2011

Як жыць не хочаш, дык памры.
Няма гульні. Распас.
Турэмны дворык два на тры —
І ў ім пяцёра нас.

І ў ім — з табой — усё, што меў,
І ўсе, што будзеш мець…

Квадратна-гнездавы пасеў.
Пляц.
  «Кляц!»
    Клецьу.

8. 01. 2011

З чаго складаецца душа —
Няведама, бо ні шыша
З душы не ўзяць, а толькі з цела.

Вунь цела пашаньку арэ,
І што там з цела адляцела —
Ніхто не скажа, як памрэ.

Банальна?..
А ты як хацела?

9. 01. 2011

Як ні спяшаеш, як ні гоніш коней,
Ні прагнеш жыць ажно да забыцця —
Не хопіць на жыццё твайго жыцця
І рэшту будзеш дажываць па сконе.

10. 01. 2011

Калі я выйду з турмы на волю,
Не стану клясці ні лёс, ні долю,
А стану дубам у чыстым полі
Зялёным веццем шумець на волі.

І калі сядзе на вецце воран,
І калі каркне, што ён — мой вораг,
Не стану ў Бога вымольваць кары...
На тое й воран, каб жыць ды каркаць.

11. 01. 2011

Падышоў да возера і лёг
На ваду, на хвалі галавою,
Каб заснуць — і ў сне сувоіў Бог
Тое, што ўва мне і пада мною,
Тое, што ўва мне і нада мной,
Дзе аблокі, поўныя вадою,
На якіх паклаўся галавой
Той, хто мною быў і стане мною,
Хто напяў між небам і зямлёй
Залатую нітачку сувою...

12. 01. 2011

З нябожчыкамі параішся —
Адсюль туды не пара яшчэ...
Хоць скрозь парадкі адны:
Куды не йдзеш — упіраешся
У чатыры сцяны.

13. 01. 2011

Паўзе па шкле, што раптам пачарнела
Начны павук.
На кожны рып напружваецца цела,
На кожны грук.

І замірае камера ў здранцвенні
На ўскрык нямы...
Тут некалі стралялі ў сутарэнні
Такіх, як мы.

14. 01. 2011

Пераступіўшы праз парог
І ўбачыўшы, што за парогам
Няма нічога, я бярог
Усё, пра што ў сумоўі з Богам
Дамоўлена было, а Бог
За гэта ўсё
Мяне збярог.

5. 01. 2011

Спіш яшчэ, мая ты сплюшка?
Дзве цукеркі пад падушкай
Там, дзе ты… А там, дзе я,
Дзверы з вочкам і кармушкай,
Камера дзявятая.

Да мяне прыйдзі ты ночкай,
На мяне зірні ты ў вочка
І кармушку адчыні,
Дай цукерку мне да чаю
І цукерку вертухаю,
Каб не гаўкаў дзень пры дні.

16. 01. 2011

Так хочацца сябе парадаваць,
Пакінуць камерную клець,
Знайсці альтанку пад прысадамі,
Зайсці ў яе і пасядзець...

17. 01. 2011

Збіты операм, на нары
Лёгшы ніц,
Я прыпомніў, як штукарыў
Дацкі прынц.

Тут ягоныя хістанні
Не ў цане,
Тут нямашака пытання
Быць ці не.

Калі ты каля парашы
Ніцма лёг,
Толькі б выжыць, зубы сцяўшы,
Даў бы Бог.

18. 01. 2011

Я — ракой з берагоў,
Я — расой па траве,
Бо ў курыных багоў
Дзірачкі ў галаве…

19. 01. 2011

Толькі снег. І на снезе сляды
У чатыры бакі. І куды
Ты ні ступіш, ні рушыш — твой шлях
Па слядах, па слядах, па слядах.

А калі завіруха на свет
Наляціць, замяце кожны след,
Нехта пойдзе, як па цаліку...
Так бывае на кожным вяку.

20. 01. 2011

За дарогай
няма нічога,
І нічога —
сама дарога.

21.01. 2011

Перакінуўся праз лёс
Мост — і я па ім панёс
Тое, што на плечы ўзяў.

Мне ў дарозе месяц ззяў.
Я ішоў, не ведаў сна
Ад цямна і да цямна.

На плячах маіх сума,
А ў ёй воля ды турма.

І яшчэ, быў ў горле ком,
Лёс. Унізе. Пад мастом.

22. 01. 2011

Не ў памеры Гамера
Ні харэй і ні ямб.
Меў на эпас намеры,
Ды, халера, аслаб.

Пасадзілі за краты —
І палюцый няма.
Не Гамер вінаваты.
Вінавата турма.

Бо ўсё цягне дадому,
Бо ў аддзел паясны
Не прыходзяць ад брому
Гамерычныя сны.

23. 01. 2011

“Скажы, — спытала ты мяне,
Што бачыш ты на самым дне
Жыцця?..” І я напружыў зрок
Так, што наплыў у вочы змрок,
І ў ім не ўбачыў я нічога
На дне — і нават дна самога…

24. 01. 2011

“Ці ты хочаш, ці не хочаш, —
Цёмны вецер шэпча ночы, —
Я з табой пераначую...”

Вецер шэпча. Ноч не чуе.

“Ці ты хочаш, ці не хочаш, —
Кажа вязню ў цёмнай ночы
Каля шыбеніцы кат, —
А вяроўка акурат
Па табе...”
І ката чуе
Ноч, што з ветрам не начуе —
З вязнем хоча начаваць.

Каб хутчэй
пасцель
паслаць,
Распяшацца ката просіць,
І плыве па ўсёй зямлі
Цемра ў цемру — і галосіць
Цёмны вецер у пятлі.

25. 01. 2011

Сам дзіўлюся: мне — 65.
Па-салдацку ложак засцілаць
У турэмнай камеры вучуся...

Засцілаю ложак і дзіўлюся.

26. 01. 2011

Зноў да сінечы следчы голены.
Парфума з пахам міндаля.
Мундзір з шыццём. Душа з пагонамі
І дзірачкай для медаля.

27. 01. 2011

Пяць крокаў па камеры ўздоўж,
Упоперак — тры.

Пяць крокаў ступаю праз дождж
І тры — праз вятры.

28. 01. 2011

Дзе свае? Дзе чужыя?
Цені ў дальнім акне.
Там, у той старане,
Дзе слупы межавыя,
Яшчэ тыя жывыя,
Хто кахае мяне.

29. 01. 2011,
унутраная турма КДБ

Нечакана легла карта
Мне й табе.
Днём і ноччу ў хаце варта
КДБ.

Каля хаты цень гарбаты,
Чорны цень,
Праз які не выйсці з хаты
Ноч і дзень.

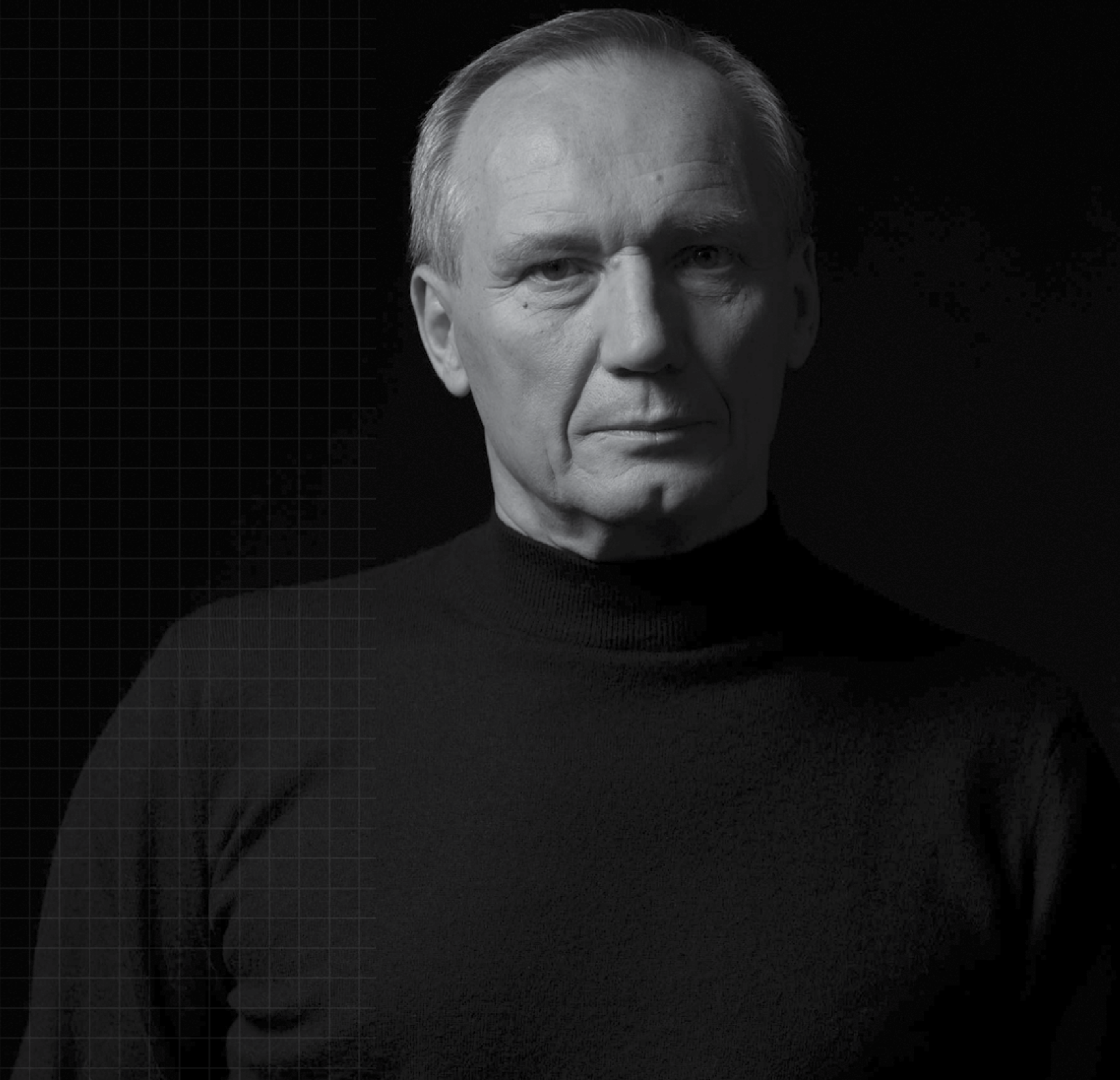
Праз яго не зойдзе ў хату
Госць, але ж:
“Сёння ў нашай хаце свята”, —
Ты пяеш.

Бо запарваеш гарбату
Мне сама,
Бо ўсё ж хата — гэта хата.
Не турма.

01. 02. 2011,
хатні арышт

ТУРМА

Паэма

1
Цяпер, калі ты не са мной,
Не на плячы маім, не побач,
З турмой я засынаю ў поўнач
І прачынаюся з турмой.

З турмы ў турму пішу лісты:
«Каханая мая! Святая!..»
І што не прачытала ты —
Турма ўначы са мной чытае.

Збірае ўсе да аднаго
Мае маленні, таямніцы,
І тое сніць са мной, чаго
Табе ніколі не прысніцца.

Я цалаваўся з ёю ў сне,
Яна ў маіх абдымках спала!
«Ты закахаешся ў мяне!» —
Турма мне горача шаптала.

І не было такога сна,
Каб у якой нары ваўчынай
Табой не снілася яна
І не была маёй жанчынай.

У пошуках уцех начных
Яна мяне ва ўсіх эпохах
Цягала тайна па сваіх

Скляпеннях,
сутарэннях,
лёхах.

І ўсё, што бачылі яны,
І ўсё, што чулі сярод ночы,
Турма ў мае ўплятала сны,
Якімі засціла мне вочы.

І голасам тваім турма,
Душу мне змучыўшы да болю,
Шаптала, што пішу дарма
Лісты
з няволі
у няволю.

2
Каханая! Цябе адну
Кахаю!.. А турма змяёю
Шыпіць, вяртаючы са сну,
Дзе зноў табе я здрадзіў з ёю.

Ва ўсім падманка і падменка,
Яна спяшала ў сон: «Хутчэй!..»
І падала
твая сукенка
З яе аголеных плячэй.

Каб мне
табой
да ранку сніцца,
Яна пярсцёнак залаты
І залатыя завушніцы
Здымала, як здымаеш ты.

І кожны жэст — як твой, адзіны,
І кожны рух яе такі,
Як плаўны, лёгкі, лебядзіны,
Лятучы ўзмах тваёй рукі.

3
У скуры шоўкавай тваёй
Яна была! Былі на ёй
Твае пагорачкі і лункі,
І я падманваўся змяёй,
Адказваў ёй на пацалункі!

Яна, як выціскала дух,
Пятлёю абвівала цела,
І не адна — з табою ўдзвюх
Маёй каханкай быць хацела.

І блытаў я, не разбіраў
Яе, твае клубы і губы,
І чуючы твой голас любы,
Ад асалоды паміраў.

Я ў гэтай прорве асалоды
Нідзе не даставаў да дна,
І прагнучы яшчэ свабоды,
Стаў забываць:
нашто яна?

4
Мне ад Турмы ў турме нідзе
Няма ні сховы, ні збавення,
Паўсюль знаходзіць — і вядзе
У склепы,
лёхі,
сутарэнні.

У сутарэннях — цэлы свет:
Героі... здраднікі... сексоты...
Яны мяне пыталі: «Хто ты?»
Турма адказвала: «Паэт».

«Сексот ён,
здраднік,
ці герой? —
Пыталі здані. — Наш ён? Твой?..
А што паэт, дык нам не дзіва!»
Турма казала: «Ён са мной», —
І здані ўкленчвалі пачціва.

«Ты маніш!» — я крычаў. «Маню? —
Турма пытала. — Не мяне ты

Хіба кахаеш?.. Ах, паэты!..» —
Яна ўздыхала, і шкілеты
Ківалі, доўжылі гульню.

Іх тысячы, мільёны іх
У павуцінні, пыле, цвілі,
І ў іх патыліцах — ва ўсіх! —
Чарнелі дзіры.
Іх забілі.

«За што, Турма?..»
«Ты не ў мяне
Пытайся, а ў суддзі ці ў ката...»
І здані ўсе крычалі: «Не!
Турма ні ў чым не вінавата!»

Яны сцялілі нам кілім,
На ім, не знаючы спатолі,
Кахаўся я з Турмой і Воляй,
І ўжо не помніў:
дзе я?.. з кім?

І ўсё было мне шалу мала,
І ў шале тым у міг любві
Турма ці Воля прашаптала:
«Адна з нас лішняя. Забі!»

5
Ах, Воля, Воля! Вольга, Вольга!
Як мала я цябе люляў,
Як я кахаў цябе нядоўга —
Адно жыццё ўсяго кахаў!

Як мала мела ты дарункаў
І нават абяцанкаў іх,
Як мала ласкаў, пацалункаў,
Абдымкаў дзённых і начных!

І слоў,
якіх магла ты болей
Пачуць!.. Чаму ж не рассыпаў
Я іх пярлінамі прад Воляй,
Як на пярыне з ёю спаў?

Чаму яны цяпер, на нарах
Згадаліся, калі няма
Каму сказаць іх!..
І ў кашмарах
Начных
іх слухае
турма.

6
Як позна!..
Божа, як шкадую!
Які на волі вецер дзьме!..

Цяпер, што хочаш, падарую
З таго,
што маю
у турме.

Лісток паперы... Скрыдлік мыла...
І нітачку... Каб ты на ёй
Той крыжык на грудзях насіла,
Які зацалаваны мной.

Каб стаўшы перад абразамі,
Ці Бога ўбачыўшы ў акне,
Ты ўспамінала ўсё, што з намі
Было і не, было і не...

7
А што было?
Чаго не стала?
Калі ўсяго было ў нас мала,
Дык што мы страцілі з табой?..
Нічога. Толькі ранак той
У тую тайную нядзелю,
Калі, прачнуўшыся, глядзелі
Я на цябе — ты на мяне...

Ну, што яшчэ?.. У тым акне,
У тых нябёсах зоркі тыя,
Дзве залатыя вартавыя
Той тайнай ночы, у якой

Ты ўпершыню на дотык мой
Заплюшчыла салодка вочы...

Каб нават Бог, апроч той ночы,
Нябёс, дзе зоркі запаліў,
Не даў нам болей анічога,
Дык анічога больш у Бога
Я б не прасіў і не маліў...

А ў нас яшчэ той ранак быў.

8
Ах, Воля, Воля! Яска, Яска!
У снах маіх струменіць ласка
Твая — між пальцамі ручай...
Прачнуся:
Ноч.
Турма.
Адчай.

І чую: «Ты не прыручай
Турму — яна цябе прыручыць!
Спачатку прадаваць навучыць,
А потым забіваць!..»
Не ты
Казала гэта, з пустаты
Быў голас, з дальніх сутарэнняў,
Дзе я блукаў між зданяў, ценяў,
Ужо прыручаны Турмой,

Якая зданям: «Ён са мной», —
Кідала, і яны кілім
Сцялілі мне, Турме і Волі...

«З Турмой ты можаш быць нікім,
Ты з ёй... ты ў ёй... таго даволі, —
Той голас доўжыў. — Век ад веку
Турма найперш у чалавеку
Ламае не хрыбет, а дух».

Я адчуваў: цяпер мы ўдвух...

«Так, — ён казаў, — я ў той праклятай
Каменнай камеры дзявятай
На верхніх нарах, як і ты,
Гібеў... Я рваўся з нематы
З той моваю, што даў нам Бог,
Што не жыве ў нас, а начуе,
І я не вырваўся, не змог!
Ты зможаш, калі Бог пачуе,
Як знойдзеш,
што сказаць Яму...»

9
Тайком, на вуха, аднаму
Я ўсё сказаў Яму... Ці мала,
Раз голас той, бы ў сэрцы джала,
Не вырваць — што з ім ні рабі?
Раз Воля ці Турма сказала:

«Адна з нас лішняя. Забі!»

Каго?..

Ні мне, ні ветру ў полі
Няведама —
не знаем мы:
Навошта нам турма без волі?
Навошта воля без турмы?

Бо ёсць адно — як ёсць другое,
Як дым з агнём,
агонь з вадою,
Які шалее без вады,
Як толькі тое дарагое,
Што страчанае назаўжды.

Як тая ноч... той ранак... дотык...
Як Бога шэпт на вуха ўпотай...
Як голас, у якога: «Хто ты?» —
Пытаюся, а мне ў адказ
Ручай між пальцамі — і праз
Глухія сцены чую глуха
Не шэпты Бога мне на вуха,
А стогны з дальніх, цёмных лёхаў,
З усіх вякоў, з усіх эпохаў,
І плач, і енк,
і крык нямы
З абдымкаў волі і турмы!

10
Турма ў турме — і воля ў ёй.
Усе за кратамі ў краіне,
Дзе дух крывіцкі нема гіне,
Разняты з моваю сваёй.

Ён тут. Загнаны ў самы дальні
І цесны лёх, у змрочны кут,
Ён тут са мной у катавальні,
Са мной на допытах ён тут.

І калі кат мяне катуе,
І боль дратуе нажавы,
Крывіцкі дух мяне ратуе,
Хоць сам ад болю ледзь жывы.

Як ён Турме не даспадобы!
Яна каля яго заўжды
У чорным, нібы ў дзень жалобы,
Бурносе, нібы ў халады.

Змушае жыць каля парашы
На крапіве і лебядзе,
Не дакладзе паўмісы кашы,
На лусту хлеба абкрадзе.

Найлютаму аддасць канвою,
Каб той зламаў,
скруціў у рог!..

Ён дух... ён вольны... ён з Турмою,
Са мною б развітацца мог.

Але ў падменным і падманным,
Кайданным і закратаваным
Турэмным свеце, у лайне
Мой дух з хрыбтом пераламаным
Не пакідае ўсё ж мяне!

Ён сам абраў такую долю:
Цягнуць мяне з ярма, з дзярма, —
І ненавідзіць больш, чым Волю,
Яго
раўнівая Турма.

11
Ах, Воля, Воля! Доля, Доля!
Ты ёсць — і гэтага даволі.
Няхай турма,
няхай адчай,
Усё — між пальцамі ручай...

«Не прыручай, не прыручай,
Як кошку, волю, — чую голас. —
Няхай спазнае холад, голад,
Як рысь,
што выгнана з нары,
У высь
узвые на гары,

Напоўніцца той сілай дзікай,
Што смерчы круціць і віры —
Тады яе ў кулак збяры
І бі, як дзідаю, як пікай,
У чалавечым гушчары,
Крыві не баючыся! Тая
Кроў вольная, яна — святая,
Як на Галгофе, на крыжы…

Вось дзіда.
Бі.
І не дрыжы.
Адна з іх лішняя…»

Якая?..

12
І ўдарыў я! І кроў густая
Лінула з дзіды, з вастрыя!

Чыя?..

Тут здані! Тут пустая
Турма ў турме!.. «Яшчэ тут я…» —
На вастрыі змяя шыпела,
Круцілася, нібы кіпела,
Спаўзала з дзіды на кілім,
І чуў я на кіліме тым:
«З Турмой ты можаш быць нікім,
А з Воляй быць героем трэба,
Чапляцца, нібы дым, за неба,
І таяць, нібы ў небе дым,
Дзе так бязмежна, так трывожна,
Дзе свет драпежны, свет варожы,
А тут ты ў цёплай агарожы,
У чэраве маім… »

Чыім?..

13
«Чыім? Чыім? Чыім?» —
Пытае верабейка ранкам
За кратамі.

— Ты быў каханкам
Турмы і волі, — кажа зноў
Той голас. — Ты прайшоў праз кроў.
Забіў. Ты выбраў паміж раем
І пеклам…
— Што?
— Мы выбіраем
Не волю ці турму. Любоў,
Або нянавісць — вось наш выбар.
— Тады чыё я сэрца вырваў?
З кім біўся я?.. Каго забіў?!
— Ты ўсіх забіў, каго любіў,
Бо меў да іх любоў сляпую,
Якую ты, як дзіду тую

Кідаў — а раптам пападзе!
Не ў сэрца, дык у сэрцавіну!
І дзе твае каханкі? Дзе
Твае сябры? І дзе краіна
Якую слепа ты любіў?
І дзе народ, які ў ёй быў,
Які, як зваць яго, забыўся?..
Збылося ўсё, а ён не збыўся!
І ўжо не збудзецца...
— Чаму?
— Бо любіць волю, як турму!

14
О, Божа! Толькі аднаму
Табе
магу сказаць такое!
Народу — нельга! Ён — святое!
Яго нічым не зачапі!..

— Як хочаш піць — бяры і пі,
Іначай смагу не спатоліш, —
Той голас доўжыў. — Так і з воляй!
Як хочаш волі, дык бяры
Яе аберуч! І памры,
Але трымай яе аберуч!
Хай рыкае драпежным зверам,
Рве жылы, пырскае крывёй —
Пі кроў яе! Яна тваёй
Крывёю стане! І ніколі
Ты ўжо не зможаш
жыць без волі!..

15
І піў, не знаючы спатолі,
Я кроў тваю! Кіпела ў ёй
Каханне, пырскала крывёй,
Сцякала па грудзях, якія
Я цалаваў, і па клубах,
Якія абдымаў, і ў пах
Струменіла з клубоў, і тыя,
Акругла-пругкія, літыя,
Як рыбы, то нырца давалі
Да дна жыцця, то, як дзве хвалі,
У вышыню ўздымалі, дзе
Няспраўджанае ў чарадзе
Чакае спраўджання, дзе вечны
Шлях семені, што ў небе Млечны,
А ў нетрах вулканічны шлях:
Шлях лавы, магмы, плазмы…
«Ах!..» —
Ва ўлонне!.. і глыбей!.. і болей!..
Каб Воля нарадзіла Волю!..
З крыві і болю!.. тут!.. пры мне!..

16
«Турма народзіцца ў турме!» —
Пачуў я голас, у абдымку
З Турмой прачнуўшыся…

— Дзяўчынку
Ты ад мяне хацеў бы мецъ, —
Турма натолена спытала, —
Каб Воляй я дачку назвала,
Спялюшкала яе — і ў клецъ?..

17
Ах, воля, воля! Што хацецъ,
Апроч цябе?.. Дальбог, нічога!

Калі ты не са мной — дарога
Ёсць да цябе, якой іду.

Я не люблю цябе:
ваду
не любяць —
проста п’юць, бо смага.

«Хіба табе са мною блага? —
Пытала голасам тваім
Турма. — Глядзі, які кілім
У нас для ўцехі… Я ж казала:
Ты закахаешся ў мяне…»
«Не!..»
«Ціха… Ціха… Праміне
Усё… На свеце ўсё мінае,
Апроч кахання, а кахае
Цябе адна Турма, яна
Адна заўжды цябе чакае
І верная табе адна
Яна… Ідзі ў яе… Ідзі…»

І да ўсявышняга суддзі
Ўзмаліў я: «Не судзі!» — і з лёхаў
Рвануўся крык з усіх эпохаў
Насустрач воклічу майму:
«Мы любім волю, як турму!
І ненавідзім так, як любім!..»

18
— Вунь здані... Гэта ўчора — людзі,
Што сёння ценямі снуюць, —
Казаў мне голас. — Кружаць роем
Сексоты,
здраднікі,
героі...
Якія ў іх блукаюць мроі,
Якія жарсці ў іх жывуць?
У тым?.. У гэтым?..
Гэй, шкілет,
Ты хто?..
— Паэт.
— За што ж забілі
Цябе?..
— За тое, што паэт.
За тое, што мяне любілі.
— Любілі?
— Так.

— А хто любіў?
— Усе. І тыя, хто забіў.
Яны ў турме мне волю далі.
Турма і Воля абдымалі
Мяне — і клалі на кілім,
Шапталі на кіліме тым:
«З Турмой ты можаш быць нікім,
А з Воляй быць героем трэба,
Чапляцца, нібы дым, за неба,
І таяць, нібы ў небе дым...»
— Я гэта чуў!.. Даволі! Досыць!
— Маўчу, маўчу... Калі так просяць,
Дык калі ласка... Але дзіва:
Я здань,
я прывід столькі год,
А сёння мне чамусьці дзідай
Прабілі сэрца навылёт!
І кроў лінула… з пылу… з цвілі...
Жывая... Хоць мяне забілі
Даўно…
— А хто цябе забіў?
— Мой брат, які мяне любіў.
Турэмны кат.
— Ты быў каханкам
Турмы і Волі?
— Так... І ранкам
Яны прыйшлі і павялі...
— Куды?
— Да ката...

19
— На зямлі,
На волі і ў турме дарога
Адна, — той голас доўжыў строга. —
У іх абдымках ты самога
Сябе не знойдзеш, будзеш тым,
Хто выбраў нары ці кілім...

Калі ты чуеш шэпты Бога,
Будзь з Ім — і болей ані з кім!

20
«Ты будзь маім, маім, маім,
Са мной, адзінаю, адзіным...» —
Шыпела голасам змяіным
Турма...
Дык не яна на дзідзе
Круцілася?!.
«Хай Воля прыйдзе!» —
Я крыкнуў…
І ўсю ноч Турма
Шаптала мне: «Яе няма...
Яе ніколі ўжо не будзе,
Бо ты прабіў ёй дзідай грудзі
І вырваў сэрца, выпіў кроў...
Цяпер ты вольны... Рык звяроў,
Крык птушак гэткі самы вольны,
Як ты, як дух твой неспатольны,
Што прагне волі зноў і зноў...»

21
«Праз волю я згубіў любоў?
Праз волю загубіў паэта?..»

«І не шкадуй, згубіўшы гэта
І ўсё, што згубіш, — доўжыў дух. —
Ніякіх страт, ніякіх скрух
Не бойся! Бо нічога болей,
Чым кроў, пралітая за волю,
Няма чысцей,
няма святцей.
І кроў старых, і кроў дзяцей,
І кроў каханых волі варта!..»

22
Нябесны Ойча! Як я ўпарта
Рабіў усё, што мог зрабіць,
Каб страціць волю! Не здабыць,
А страціць!.. Як так выйшла, Ойча?..
Са мной?.. З усімі?.. Ты аднойчы
Даў волю ўсім нам! Без крыві!
Праз ласку Боскую!.. «Жыві, —
Сказаў Ты ёй, — у гэтым людзе,
Бо без цябе яго не будзе,
Бо без цябе ён прападзе!..»
Мы прападаем, Ойча!.. Дзе
Воля?!.
Як?.. Чаму згубілі
Яе мы, Ойча?..

23
— Не любілі,
Таму згубілі, — мовіў дух. —
Затое кожны свой катух
Займеў... Хай цесны, але з кашай
Прасянай... З нарамі, парашай:
Паеў, паспаў… Вунь і кілім
Пасцелены… Турма на ім
Гуляе ў волю, непрыкрыта
То з гэтым цешыцца, то з тым...
Народ прасеяўся праз сіта:
Пустое ўсё ва ўсім пустым.
Няўтульна з воляй вам. Не сыта.
А дзе вам сыта? Ля карыта.
А дзе карыта? Там, дзе хлеў.

24
І з дальніх лёхаў даляцеў
Задушны стогн, жалобны спеў
Усіх
загнаных у скляпенні,
Тых,
хто пракляты ў пакаленнях
Праклёнам даўніны сівой:
«Бадай бы вам цягаць каменні
На дом чужы, а не на свой!»

25
Нябесны Ойча! Той праклён
На ўсе вякі? Такі наш кон:
Згубіць сваё і жыць з чужога?..
Такі наш лёс
па волі Бога?

Дом,
што не воляю сваёй
Пастаўлены,
стае турмой!

Турма — не сцены.
Для турмы
Не камяні сабраны. Мы.

Мы — краты і ключы астрога.

Без волі Бога быць нічога
Не можа! Волас не ўпадзе
Без волі Бога!..
На Судзе
Ахвяры злічаць, згубы, страты,
Спытаюць: «Хто ў тым вінаваты?..»
Ніхто, ніхто! Турма і каты
Не вінаваты!
Доля… Крыж…

Турмой і Воляю
паміж
Ударыў я! Паміж вякамі,
Што выціскалі волю з нас,
З якіх крывёю ліўся час
І глінай застываў, пяскамі,
Ставаў балотамі, а намі —
Ніяк,
ніяк,
ніяк,
ніяк!..

І з прорвы часу быў мне знак:
Вякі рассунуліся, як
У парадзіхі дол — і ў доле
Я ўбачыў немаўлятка:
Волю!

26
«Мой Ойча! Што рабіць мне з ёй?..»
«Прыняць! Яна з тваёй крывёй!
Гадуй яе! Перахварэй
На ўсе хваробы… З ёй дурэй,
З ёй весяліся, плач… Няхай
Яна палюбіць гэты край,
Ці ўзненавідзіць, як спазнае,
Што тут салодкі вінаград,
Дзе ні садзі — не выспявае,
Тут застаецца братам
брат,
Які ў патыліцу страляе!

Няхай ці добраю, ці злой
Яна ўзрасце, але сваёй
Узгадаваная зямлёй,
Не дзічкай на пустэльнай выспе,
Не рыссю, кінутай у клець,
Якую ты ў вязніцы выснію!..

І воля ў часе мусіць выспець —
І вы для волі ў час саспець.

Прымі яе. Гадуй. Спялі.
Няхай расце. Няхай мужае.
Зямля і воля на зямлі —
Або свая, або чужая».

27
Сцяна між намі межавая —
Турэмная сцяна. Ах, Яска!
Даруй, даруй мне, калі ласка,
Сцяну! Вы, камяні ў сцяне,
Даруйце мне, даруйце мне!

Вы ў садзе камянёў маглі
Ляжаць — ды воля на зямлі
Альбо свая, альбо чужая!..

Яна ў вязніцы выжывае
У гэтым краі страт і скрух,
Але расце, але мужае,

І разам з ёй мужае дух,
Якому толькі воля трэба —
Нічога болей!..

Гэты дым,
Які чапляецца за неба
І растае высока ў ім…

25-31. 12. 2010,
унутраная турма КДБ.

«Я НЕ ПРЫМУ АНІЯКАГА ПРЫСУДУ,
АПРОЧ АПРАЎДАННЯ!»
Апошняе слова на судзе

Следчы па маёй справе, калі скончыліся допыты і можна было размаўляць больш-менш па-чалавечы, распавёў мне гісторыю пра свайго маленькага сына.

Ягоны сын ходзіць у дзіцячы садок. Бацька забірае яго, вядзе дахаты і, як звычайна, пытае: "Што сёння рабіў, што было цікавага?" «Па-ангельску размаўляць вучыліся!» – падскокваючы, адказвае сын. «Ды ну! – здзіўляецца бацька. – І якія словы ты вывучыў?» «Дзякуй і да пабачэння!» – адказвае беларусу-бацьку беларус-сын.

Следчы Камітэта дзяржаўнай бяспекі, падпалкоўнік юстыцыі распавёў гэтую гісторыю як вясёлую – і доўга думаў, калі я спытаў: «Вы хоць разумееце, што вы мне расказалі?..»

Я хачу, каб мы думалі хутчэй. Бо часу, каб падумаць і зразумець, а галоўнае, паспець нешта зрабіць, не засталося. Амаль.

Калі маленькі беларус, прамаўляючы словы на роднай мове, мяркуе, што ён прамаўляе іх па-замежнаму, гэта нацыянальная катастрофа! І яе ўжо немагчыма прадухіліць адукацыйнымі, культуралагічнымі высілкамі. Захаваць нас як нацыю могуць толькі неадкладныя палітычныя рашэнні! Вось найпершая прычына, па якой я, паэт, апынуўся ў палітыцы. Скарыстаўшы перад тым усе, якія толькі можна скарастаць, іншыя магчымасці. Пісаў беларускія вершы, паэмы, песні, апавяданні, аповесці, працаваў у часопісах, у газетах, на тэлебачанні, у Саюзе пісьменнікаў, вёў перамовы з уладай, угаворваў яе стаць беларускай – нічога не дапамагала! Нідзе і нічога не вырашалася! Я ўгаворваю, а мне адказваюць, што па-беларуску нельга сказаць нічога вялікага! Толькі па-руску, па-кітайску і па-ангельску. І хто мне такое кажа? Кітайскі імператар? Рускі цар? Ангельская каралева? Не, беларускі прэзідэнт. Тады «дзякуй і да пабачэння»!

Вось мы і пабачыліся на прэзідэнцкіх выбарах. Вынік іх – гэты суд.

Зразумела, на гэтым судзе я не толькі праз тое, што адстойваю беларускую Беларусь. Я тут найперш праз тое, што не прымаю Беларусь дыктатарскую, адстойваючы Беларусь дэмакратычную. Але зноў жа: дэмакратыю нельга збудаваць ні на чым. Неабходны падмурак – і ён у нас ёсць. Гэта наша гісторыя, у якой быў парламент, які выбіраў тых, хто кіраваў дзяржавай. Гэта наша мова, на якой быў напісаны Статут Вялікага Княства Літоўскага: канстытуцыя, што стала ўзорам для пазнейшых дэмакратычных канстытуцый Еўропы і свету. Гэта наша культура, якая дала ўсходняй Еўропе першаасветную постаць Францыска Скарыны. Вось тыя глыбы, на якіх павінна паўстаць і паўстане дэмакратычная Беларусь, змёўшы з гэтага падмурку друз і пыл дыктатуры.

Я на гэтым судзе праз тое, што хацеў, каб змесці смецце дыктатуры дапамаглі нам суседзі з усходу і захаду, Расія і Еўразвяз. Я хацеў, каб яны паразумеліся ў гэтым– і не цягнулі Беларусь, як коўдру, кожны на сябе. Каб яны ўбачылі Беларусь не паміж сабой, а побач з імі, з імі разам. Гэтаксама, як і Украіну. Толькі ў такім выпадку

можа паўстаць адзіная Еўропа ад Альпаў да Урала – тая геапалітычная прастора, якую мусім мы стварыць, каб захаваць еўрапейскую цывілізацыю.

Еўрапейская цывілізацыя – кангламерат нацыянальных культур, нацыянальных ідэй, энергетыкай якіх былі створаныя магутныя нацыянальныя эканомікі, збудаваныя моцныя дзяржавы, што склалі Еўразвяз. Прадуктыўная ідэя здольная выпрацаваць больш энергіі, чым любая АЭС. Так было і ёсць і ў Еўропе, і ў Амерыцы, і ва ўсім свеце. Амерыканцы не мелі нічога, каб стаць амерыканцамі, але яны, займеўшы незалежнасць, стварылі нацыянальную культуру, сфармавалі нацыянальную ідэю – і сталі амерыканцамі. У нас жа, каб стаць беларусамі, было ўсё, а мы, займеўшы незалежнасць, нічым з таго, што назапасілі і пакінулі нам продкі, не скарысталіся – і нікім не сталі. Ці, як горда заявіў той, хто называе сябе беларускім прэзідэнтам, сталі «рускімі са знакам якасці». Што гэта за нацыя такая?..

Такое «вырашэнне нацыянальнага пытання» зняважлівае як для рускіх, так і для беларусаў, з якімі дыктатура гуляе ў гульню пад назваю “любімы народ і любімы правадыр”. Гэта любімая гульня любой дыктатуры. Яна – інструмент маніпуляцый масавай свядомасцю, народнай воляй. Яна – мана, у той час як сапраўдная любоў ёсць праўда. Менавіта так – праз праўду – выявіў сваю любоў да людзей Бог, які даў нам маральныя законы.

Усвядомленая нацыянальная ідэя – гэта ўсвядомленая адказнасць перад тым і перад тымі, да чаго і да каго ты

прыналежыш. Яна дазваляе ўзняць узровень маральных патрабаванняў да кожнага грамадзяніна і грамадства у цэлым. Яна вымагае сказаць няхай горкую, але праўду. Я казаў і кажу, і буду казаць: той, хто паступаецца годнасцю і свабодай, не заслугоўвае павагі. Гэты маральны імператаў універсальны, аднолькава справядлівы як у дачыненні да асобнага чалавека, гэтак і ў дачыненні да народа.

Я ўдзячны беларусам, якія 19 снежня выйшлі на Плошчу – і захавалі годнасць нацыі.

Нацыю час ратаваць. Да пагрозы знікнення мовы і культуры дадалася пагроза абрушэння эканомікі, а праз тое – пагроза страты незалежнасці. Неабходныя неадкладная дзеянні, каб гэтага пазбегнуць.

Найгоршае з усяго, што ў такой сітуацыі можна зрабіць – шукаць вінаватых. Паглыбляць раскол грамадства. А менавіта гэтым праз паказальныя суды над сваімі палітычнымі апанентамі якраз і займаецца ўлада.

Я прапаную іншае. Улада адмаўляецца ад рэпрэсій – мы адмаўляемся ад неадкладнага патрабавання новых прэзідэнцкіх выбараў. Вызваляюцца ўсе палітычныя зняволеныя – і з удзелам прадстаўнікоў улады і ўсіх апазіцыйных партый, рухаў, аб’яднанняў ствараецца Камітэт нацыянальнага выратавання. Самастойна ўлада выправіць сітуацыю няздольная. Яна рухне разам з абвалам эканомікі, але нельга дапусціць, каб пад яе абломкамі была пахаваная незалежная Беларусь.

Трагізм сітуацыі, у якой знаходзіцца наша грамадства, выяўлены ў драме геніяльнага Янкі Купалы «Тутэйшыя» яшчэ напачатку мінулага стагоддзя. А яшчэ раней Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, іменем якога названая вуліца, на якой мяне судзяць, прадбачыў нават гэты суд. «Расследавав дзела саабразна ўказу всеміласцівейшага гасудара марта 69 дня паследававшага і прымяняясь к Статуту літоўскаму раздела 5-га, параграфа 18-га, свідзецелям, каторыя відзелі драку і не разнялі дзерушчыхся – па 10 лоз на дыване і па 10 рублёў штрафа в пользу врэменнага прысутствія; всем прочым, каторыя не відзелі дракі, за то, што не відзелі, а цем самым і не маглі разняць дзерушчыхся, назначается па 5 лоз на дыване і па 5 рублёў штрафу в пользу врэменнага прысутствія!»

Хіба яно не так?.. Хіба гэтая фантасмагорыя, гэты суд у вар'ятні, у якую ўсіх нас – каго суддзёй, каго пракурорам, каго падсудным – загнала ўлада, не рэальнасць?.. Хіба «врэменнае прысутствіе» судзіць мяне не за тое, што я «не ведзеў дракі, а цем самым і не мог разняць дзерушчыхся»?

Усім вядома: у вар'ятню лёгка патрапіць – складана з яе выйсці. Асабліва, калі табе даводзяць, што ты сам зрабіў выбар: прагаласаваў за тое, каб жыць у вар'ятні. Але, калі мы нармальныя людзі, калі беларус – гэта не дыягназ, мы павінны выйсці са шпіталю для духоўна хворых. Разам з дактарамі і санітарамі.

Мы не дачакаемся змен, калі не пачнём мяняцца.

Я не хачу сказаць, што нехта, суддзя ці пракурор, не перажываюць праз тое, што знікае наша мова, культура, што Беларусь нібыта ёсць – і ў той жа час яе нібы няма. Я не сцвярджаю, што нікому, апроч мяне, яно не баліць. Баліць. Розніца ў тым: як? Розніца толькі ва ўзроўні болю.

Мне гэты боль трываць стала немагчыма. Таму я прыйшоў у палітыку, таму пайшоў на выбары – таму я на гэтым судзе.

Гэта палітычны суд. За што мяне судзяць?..

Мяне судзяць за тое, што я паспрабаваў стаць прэзідэнтам. Я гатовы прызнаць віну ў тым, што прэзідэнтам не стаў.

Мяне судзяць за тое, што я дамагаўся свабодных, справядлівых, дэмакратычных выбараў. Я гатовы прызнаць віну ў тым, што свабодных, справядлівых, дэмакратычных выбараў дамагчыся не змог.

Мяне судзяць за Плошчу. Я гатовы прызнаць віну ў тым, што не дайшоў да яе. Калі прысуд мне будзе вынесены за гэта, я прыму яго. Ні ў чым іншым я не вінаваты і не прыму ні за што іншае аніякага прысуду, апроч апраўдання!

Дзякуй і да пабачэння!

18 траўня 2011 года

